

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ
ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
СЛОВЕСНИКІВ-ФОЛЬКЛОРИСТІВ**

У контексті трансформаційних процесів в освіті виокремлюється проблема соціокультурного значення – необхідність зміни вектору цінностей у загальнолюдському, національному, міжетнічному вимірах. Спектр цих цінностей сформований історично як результат осмислення певних історичних подій, трагедій, вселюдського досвіду життєдіяльності, творчості, соціального устрою. Однак в силу глобалізаційних процесів, домінування прагматичного світогляду в сучасному соціумі традиційні цінності знівельовались, про що свідчить всеохоплююча аксіологічна криза, для подолання якої насамперед, на думку Л. Хомич, «в системі навчання і виховання необхідно змінити смисложиттєві установки соціуму і його виховної стратегії на антропоцентризм, гуманізм, духовність» [10, с. 7].

Звичайно, в умовах євроінтеграції українського соціуму не можна не зважати на основні пріоритетні вектори його модернізації, пов'язані з «формуванням нового ладу соціокультурного буття нації, переглядом низки нормативно-ціннісних структур, виробленням нової світоглядної парадигми, спрямованої на визначення самобутності існування людини як автономної особистості, що є актуальними в сучасних процесах державотворення в Україні» [7, с. 23]. Ці зміни підкріплюються необхідністю вироблення відповідної аксіологічної парадигми, яка має вибудовуватись на основі фундаментальності культурних, філософсько-релігійних, етнічних світоглядних моделях та з урахуванням позитивних ціннісних установок і зрушень у світоглядних вимірах сучасної людини. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема трансформації аксіологічної

парадигми системи фольклористичної підготовки майбутнього словесника-фольклориста, так як вона ґрунтується на традиційних культурологічних засадах, сформованих протягом кількох століть, на фундаментальних підвалинах осмислення фольклорного культурного фонду, втіленого у провідних науково-фольклористичних напрямках, генезу яких можна прослідкувати в історії формування класичної університетської освіти в Україні.

Об'єктом дослідження педагогічної науки стала проблема формування та збереження цінностей в сучасному соціумі, яка аналізувалась у кількох аспектах: у зв'язку з актуальними трансформаційними процесами в освіті (І. Зязюн, С. Гончаренко, В. Крижко, В. Огнев'юк, Л. Хомич), у контексті педагогічної аксіології (Л. Султанова, В. Панченко, О. Макаренко), крізь призму психологічної культури особистості (В. Рибалка), у напрямі дослідження ціннісного потенціалу українознавства (Г. Усатенко, Г. Філіпчук), як фундаментальні світоглядні орієнтири змісту підготовки вчителя-словесника (О. Семенов, Л. Базиль). Однак не знайшла ця проблема необхідних аналітичних оцінок у контексті дослідження основних засад змісту фольклористичної підготовки словесника-фольклориста у класичних університетах. Тому *метою статті* визначення основних аксіологічних пріоритетів фольклористичної складової змісту підготовки майбутніх словесників-дослідників у галузі фольклористики.

Л. Хомич, обґрунтовуючи необхідність зміни аксіологічного вектору в освіті, зауважує, що «система цінностей майбутнього педагога (і науковця. – М.В.) має формуватися у навчально-виховному процесі комплексно через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невід'ємною складовою цілісної особистості, серед яких виділяємо *загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні цінності*» [10, с. 17]. На нашу думку, ця класифікація цінностей становить ядро аксіологічного підходу в освіті, адже саме педагог (також науковець, дослідник) крізь призму власного сприйняття аксіологічних світоглядних

позицій трансформує свій інтелектуальний, емоційний, творчий досвід у професійній діяльності, що безпосередньо впливає на зміну аксіологічної парадигми через посередництво учня, студента, вихованця, а також шляхом створення аксіологічно наповненої навчально-методичної, наукової продукції. Л. Хомич також визначає категорію цінності особистості шляхом окреслення провідних цінностей у змісті навчання і виховання майбутніх учителів (а також дослідників): «Пріоритетними мають бути цінності життєспрямованості й мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети процесу діяльності, цінності реалізації процесу діяльності, цінності, репрезентовані індивідуальними якостями суб'єкта діяльності» [10, с. 19]. У цьому контексті актуальним є питання підготовки майбутнього викладача(вчителя)-словесника-фольклориста у класичних університетах, адже в умовах сучасних нігілістичних моральних тенденцій та масового прагматичного світосприйняття, у процесі професійного самовизначення у майбутніх фахівців руйнуються власне ціннісні життєві орієнтири, мотивація подальшого самовдосконалення, тому завданням викладачів навчального закладу має стати вироблення стійкої мотивації вивчення, аналізу, інтерпретації, збирання фольклорних та «відфольклорних» творів, адже інакше можуть знівелюватись фундаментальні науково-дослідницькі традиції власне фольклористики.

У цьому контексті слушною є думка В. Рибалки, який вважає, що крізь призму психологічної культури «центральною цінністю має визнаватись *цінність особистості*. Вона, дійсно, є найвищою цінністю серед інших цінностей цивілізації, має певну будову, атрибути, функції, генезис і спосіб функціонування, є джерелом і творцем інших, периферійних щодо неї духовних і матеріальних цінностей, а через їх продукування – і суб'єктом творення самої себе як центральної цінності» [5, с. 11]. Словесника-фольклориста можна повноцінно вважати цінністю суспільства, який має творити себе як людину (глибока мотивація дослідження фольклору, сформована національна пам'ять, тісний родинний зв'язок) і професіонала

(внутрішня потреба засвоєння фольклорного пласту культури, постійне самовдосконалення та самовиховання щодо необхідності займатись улюбленою, необхідною справою задля суспільного розвитку).

Важливими в аксіологічній теорії є поняття «ціннісне ставлення», «ціннісні відносини». У їх трактуванні необхідно підкреслити дію фундаментального механізму трансформації особистістю соціальної цінності в особисту, адже, перетворившись в особисто значущу, суспільна цінність виступає як внутрішній регулятор діяльності, який визначає її спрямованість... Цінності особистості – це не що інше, як необхідний момент внутрішньо особистісного планування суспільної цінності [11, с. 181]. Власне така трансформація ціннісних відносин спонукає педагога, майбутнього вчителя, майбутнього дослідника до професійного самовдосконалення, розвитку педагогічної та дослідницької майстерності, адже ґрунтується на переконанні, що відповідні професійні дії, спрямованість на ефективний результат можуть змінити й цінності у соціумі, у певній професійній галузі. Деякі вчені констатують, що «проблематика взаємовідношення дослідника та об'єкта дослідження є однією з найважливіших у теорії цінностей, оскільки саме при розгляді таких відношень (оцінці) можливо зафіксувати загальну класифікацію або рівень цінності» [12, с. 374]. Безумовно, ця проблема стосується і майбутнього словесника-фольклориста, у якого повинні кристалізуватись особистісні цінності щодо мотивації вивчення та аналітичного оцінювання фольклорного пласту культури та спрямованість на необхідність постійного розвитку власної фольклористичної компетентності як особистісної цінності, яка впливає на суспільні цінності: розвиток фольклористичної наукової галузі, створення навчальних програм, планів, підготовки збірників фольклорних творів, збереження пісенної родинної традиції тощо.

Усі ці питання належать до завдань аксіології, серед теоретико-методологічних засад якого чільне місце належить культурологічному підходу. Адже «головна ідея культурологічної концепції полягає в

необхідності прагнення виховувати людину культури через збереження культури як середовища, через діалог культур та наповнення освіти смислами. Вихідне положення культурологічної концепції пов'язане з ціннісним ставленням до людини як самоцілі, до пошуку «людини в людині»... Учень, відповідно до культурологічної концепції – це суб'єкт освіти, здатний до культурного саморозвитку, а педагог – з'єднувальна ланка між учнем і культурою, людина, яка веде до світу культури (цінностей) [6, с. 31-32]. Саме культурологічний підхід з його фундаментальною аксіологічною парадигмою є визначальним у змісті підготовки вчителя (викладача)-словесника-фольклориста в умовах вітчизняних класичних університетів. Тематико-проблемне укладання навчальних програм спектру фольклористичних дисциплін, курсів інтегративного типу, організація науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців свідчить про спрямованість їх фольклористичної підготовки на ґрунтовне осмислення, аналіз етнічної, міжкультурної фольклорної традиції. А це в свою чергу створює підвалини для подальшої реалізації, втілення отриманих інформаційних знань, дослідницьких умінь та навичок у практичній діяльності, зокрема педагогічній, яка передбачає передачу ціннісного культурного досвіду майбутнім поколінням через усну комунікацію або навчальну, наукову літературу.

У майбутнього вчителя (викладача)-словесника-фольклориста повинне сформуватись ціннісне ставлення до культурно-мистецьких явищ, до уснопоетичних текстів, творів, створених під впливом фольклорної традиції. Коли процес становлення особистісних цінностей майбутніх фахівців відбувається на усіх етапах особистісного і професійного розвитку (родинне оточення – школа – вищий навчальний заклад), у нього формується унікальне світосприйняття, коли «особистісні характеристики як ціннісні орієнтири та потреби характеризують вибірковість сприйняття відносно не тільки виду мистецтва і конкретного твору, але й того або іншого виду художньої інформації цього твору... Ціннісні орієнтири визначають спрямованість

уваги на сприйняття конкретного виду інформації, необхідного суб'єкту як інтелектуальний або емоційний заряд (пізнавальна, інтелектуальна, емоційна, психоенергетична інформація), як утилітарна потреба (прагматична) [4, с. 206]. Якщо майбутній фахівець від прочитання, інтерпретації фольклорного чи «відфольклорного» тексту отримує емоційний або інтелектуальний стимул, мотивацію до професійного самовдосконалення, це можна вважати умовою розвитку особистісних якостей та професійної майстерності, що свідчить про спрямованість особистості на перетворення власних цінностей у соціальні.

Аксіологічна парадигма змісту підготовки майбутніх педагогів-словесників, фольклористів-дослідників, за нашими спостереженнями, ґрунтується на культурних традиціях, серед яких чільне місце займає фольклорна складова, мистецькі засади, етнопедагогічний компонент, власне традиційна ментально-світоглядна специфіка етносу. Усі аксіологічні орієнтири, закладені у культурно-мистецькому арсеналі народу, втілені у змісті курсів та спецкурсів теоретико-, історико-фольклористичного, жанрологічно-фольклорного спрямування. Це зумовлено генетично власне походженням фольклорних текстів, їх поетикою, стилістикою, а також підходами відомих фольклористів, етнографів, антропологів, мовознавців до вивчення, інтерпретації уснопоетичних творів. Через посередництво фольклору збережена міфосимволіка, архетипи народу, що піддаються трансляційно-трансмутаційному механізму (вивчення, аналіз, інтерпретація) передачі наступними поколіннями. Адже саме «у фольклорі представлена форма функціонування моралі в суспільстві – опоетизований її варіант. Особливість фольклору як форми відображення дійсності полягає у тому, що зміст і цінності народної моралі він передає у художніх образах і картинах [1, с. 99].

У фольклорному арсеналі культури зосереджені загальнолюдські, національні, етичні, естетичні цінності – концепти-універсалії, які Т. Усатенко слушно номінує як «надбання загальнолюдського поступу, що

визначають спосіб осмислення, розуміння і переживання людиною світу: простір, час, річ, властивість, відношення, кількість, якість, причинність, дієвість [8, с. 294]. У цьому контексті фольклор є втіленням етнічної концептосфери, адже протягом усіх історичних періодів був вираженням релігійних поглядів етносу, його соціальних устремлінь, правових «неписаних» норм, естетичних смаків, а особливо – духовних цінностей. В уснопоетичних творах втілювались еволюційні тенденції етнічної свідомості. Трансформовані варіанти фольклорних текстів у культурному просторі засвідчують ідейно-сміслову стабільність фольклорної символіки та естетичну цінність стилістичної специфіки.

В. Кононенко, відомий дослідник українознавчого напрямку в освіті, зауважує, що «усвідомлення концептів як національних чинників і формування на цій основі особистісних переконань дітей і молоді досягається шляхом комплексного підходу, що ґрунтується на сприйнятті картини світу в мовному, культурологічному, етнопсихологічному вимірах» [2, с. 3]. На нашу думку, у фольклорі зосереджені національні, світоглядні цінності, втілені в означених трьох вимірах: у культурологічному (зосередження у ньому культурних традицій), в етнопсихологічному (вираження ментальних етнічних характеристик), у мовному (поетико-стилістичні виражальні засоби). Тому засвоюючи ґрунтовно теоретико-методологічний матеріал дисциплін фольклористичного циклу, набуваючи навичок інтерпретації фольклорних та «відфольклорних» явищ культури, науково-збиральницької діяльності під час фольклористичної практики, майбутній словесник-фольклорист стає носієм цих цінностей. У подальшому становленні його професійної майстерності спектр цінностей повинен реалізуватись у педагогічній, науково-дослідницькій сферах, що, безперечно, свідчитиме про певний поступ фольклористичної науки, її напрямів.

Акцентуючи на понятті українознавчої концептосфери, зауважимо, що Т. Усатенко правомірно вважає, що саме вона «спрямована на вироблення якісно нової моделі освіти, що поєднує зовнішньо цивілізаційні та

внутрішньо цивілізаційні виклики, які стали предметом роздумів нинішнього часу, привертає увагу спеціалістів багатьох галузей знання: філософів, соціологів, фольклористів, культурологів, етнологів, психологів, істориків, мовознавців та багатьох інших [8, с. 62]. Значний арсенал фольклористичних досліджень присвячені проблематиці відтворення у фольклорних творах концептів, смислових образів-ідей, міфосимволіки. Безперечно, як правило, ці розвідки залучають теоретико-методологічні принципи інших наук, що свідчить про здатність фольклористики до інтеграційної міжнаукової взаємодії. Подібна тенденція останні десятиліття простежується у системі підготовки словесників-фольклористів кількох класичних університетів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка), де фольклорна традиція передається, аналізується у контексті інтеграційного, синергетичного підходів. Про це свідчить зміст унікальних основних курсів і авторських спецкурсів, у яких реалізується функціонально-контекстний напрям у фольклористиці, пов'язаний з аналізом уснопоетичного виміру культури крізь призму різних наукових напрямів (етнопсихології, етнопедагогіки, етнолінгвістики, соціолінгвістики, етномузикології, антропології тощо): «Етногенез і міфологія в контексті українського фольклору», «Історія фольклористики», «Основи психології творчості в контексті фольклору», «Спадкоємні зв'язки народних культур», «Суб'єктно-образна система фольклору», «Філософська та фольклорна антропологія», «Фольклор в етно- та соціолінгвістичному висвітленні», «Фольклор в системі культури», «Фольклор народів світу», «Фольклоризм у класичній та сучасній літературі», «Народна правотворчість», «Основи редагування фольклорних видань», «Поетика народної прози», «Поетична модель української народної пісні», «Поетична система українського епосу в контексті світових традицій», «Постфольклор», «Текст та інтертекст в традиційній культурі», «Фольклор і психоаналіз» тощо. Власне інтеграційний підхід до дослідження фольклорної традиції, аналізу фольклорних текстів лише сприяє цілісному

аксіологічному підходу до вдосконалення змісту дисциплін фольклористичного циклу в умовах класичного університету, а це засвідчує інноваційний поступ сучасних фольклористичних студій.

В. Крижко, фундаментально аналізуючи засади аксіологічної парадигми управління освітою, особливо акцентує на ціннісних підвалинах української національної освіти: народній педагогіці як «галузі емпіричних педагогічних знань і народного досвіду» виховання і навчання, ідеях вітчизняної педагогічної антропології (Г.Ващенко, В.Вернадський, М.Флоренський та ін.), ідеї національного дому, соборності, цінностях козацького виховання, педагогічних засадах братських шкіл, системи виховних засобів у перших вищих навчальних закладах, аксіологічних теоріях відомих педагогів (А.Макаренка, В.Сухомлинського, С.Русової, К.Ушинського та ін.) [3, с. 3-28]. Такі ж підвалини закладені в основу системи підготовки словесників-фольклористів у класичних університетах, що створює підстави для визначення фундаментальності системи фольклористичної підготовки в означених вишах. У цьому аспекті унікальне значення фольклористичні наукові школи, які розвивались протягом кількох століть, та окремі особистості у галузі фольклористики, етнології, етнографії, антропології, значний відсоток яких складають викладачі університетів (у Київському університеті – М.Максимович, О.Котляревський, М.Костомаров, сучасники Л.Дунаєвська, О.Івановська, С.Росовецький та ін., у Харківському університеті – І.Срезневський, О.Потебня, М.Сумцов, у Львівському університеті – Ф.Колесса, І.Франко, Т.Комаринець, І.Денисюк, сучасники – Я.Гарасим, В.Івашків, А.Вовчак та ін.). Досліджуючи жанрову систему, аналізуючи фольклор у контексті втілення у ньому етнопедагогічних засад, міфосимволіки, у зв'язку з ритуально-обрядовою організацією життєдіяльності певного етносу, у напрямі впливу фольклорної традиції на різні види мистецтва, зокрема літературу (проблема фольклоризму літератури) тощо, фольклористи створили фундаментальну основу розвитку системи фольклористичної підготовки у класичних

університетах на основі національних та інтернаціональних цінностей, естетичного світосприйняття крізь призму морально-ціннісного ставлення до усталених культурних традицій.

Отже, аксіологічний підхід до аналізу фольклористичної підготовки майбутніх словесників-фольклористів у класичних університетах засвідчує важливість збереження фундаментальних ціннісних набутоків української фольклористики. Зважаючи на глибоку ціннісну природу власне фольклорного арсеналу культури, в умовах засилля нігілістичного, прагматичного світосприйняття, нівелювання загальнолюдських, національних цінностей, визначення пріоритетів аксіологічної парадигми фольклористичної підготовки майбутніх словесників-фольклористів створить можливість для виховання справжніх носіїв етнічної сталої культурної традиції, які у подальшій професійній (педагогічній, науково-дослідницькій) діяльності будуть мати стійку мотивацію вивчати фольклор, передавати втілені у ньому цінності наступним поколінням. У зв'язку з цим подальших досліджень потребує проблема визначення конкретних шляхів формування аксіологічної спрямованості процесу самовдосконалення майбутніх словесників-фольклористів.

Література:

1. Волкова С. Фольклор як педагогічний феномен: орієнтація на моральні цінності / С. Волкова // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – №4. – С. 98-101.
2. Кононенко В. Духовно-культурні концепти в системі формування національної самосвідомості молоді / В. Кононенко // Українська етнопедагогіка в контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання / За ред. Н. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2005. – 300 с. – С.3-8.
3. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти: навч. посіб. / В.В. Крижко. – К.: Освіта України, 2005. – 440 с.
4. Локарева Г.В. Ціннісні орієнтири і потреби як соціально-педагогічні передумови сприйняття художньо-інформаційної системи твору мистецтва / Локарева Г.В. // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб наук. пр. – Вип. 19. – Київ-Запоріжжя, 2000. – 309 с. – С. 206-211.

5. Рибалка В.В. Аксіологічні основи психологічної культури особистості: навч.-метод. посіб. / В.В. Рибалка. – Чернівці: «Технодрук», 2009. – 228 с.
6. Султанова Л.Ю. Теоретичні засади педагогічної аксіології в системі підготовки майбутнього педагога / Л.Ю. Султанова // Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога: монографія / За заг. ред. Л.О. Хомич. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 143 с. С. 28-37.
7. Усатенко Т.П. Контент-аналіз основних понять аксіології / Т.П. Усатенко // Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога: монографія / За заг. ред. Л.О. Хомич. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 143 с. – С. 22-27.
8. Усатенко Т.П. Українознавча ціннісно-смилова концептосфера – важливий чинник у підготовці майбутнього педагога / Т.П. Усатенко // Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога: монографія / За заг. ред. Л.О. Хомич. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 143 с. – С. 59-72.
9. Усатенко Т.П. Українознавчі проблеми педагогічної думки в ХІХ – ХХ ст. // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2007. – 487 с.
10. Хомич Л.О. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя / Л.О. Хомич // Аксіологічний підхід – основа формування цілісності особистості майбутнього педагога: монографія / За заг. ред. Л.О. Хомич. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 143 с. – С. 6-22.
11. Шевчук К. Ціннісне ставлення особистості до рідного краю як психолого-педагогічна категорія / К. Шевчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – №1. – С. 178-186.
12. Шман С.Ю. Аксіологічний напрямок дослідження культурних цінностей / С.Ю. Шман // Народнознавчі студії пам'яті В.Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в ХХІ столітті: стан та перспективи розвитку, проблеми державної підтримки»: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. та методичні рекомендації (Київ, 21-22 жовтня 2010 р.). – К.: ТОВ Видавництво «Сталь», 2010. – 500 с. – С. 374-376